

**COVID-19 PANDEMİSİNİN KAZAK TOPLUMUNDA SOSYAL İLİŞKİLERE ETKİSİ
(TÜRKİSTAN ÖRNEĞİ)**

Dr. Suat BEYLUR*

ÖZ

2019'un Kasım ayında Çin'in Vuhan eyaletinde ortaya çıkan ve kısa bir sürede bütün dünyaya yayılan Covid-19 salgını, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi olarak tanımlandı. Geçen yaklaşık iki yıllık süre dikkate alındığında, küresel bir krize dönüşen Covid-19 pandemisinin, başta sağlık olmak üzere sosyal ve ekonomik alanlarda trajik sonuçlara neden olduğu görülmektedir. İki yılın ardından dünya genelinde Covid-19 vakalarında artçı dalgalar yaşanırken başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Almanya, İngiltere, Çin ve Rusya gibi ülkelerde yürütülen aşı çalışmaları tamamlanarak kullanılmaya başlanmıştır. Aşının bulunmasıyla beraber dünya genelinde yeni bir normalleşme süreci başlamış olmakla birlikte, şimdi de virüsün yeni varyantları, aşının adil paylaşımı, kullanımı ve muhtemel yan etkileri üzerindeki tartışmalar devam etmektedir. Pandeminin neden olduğu sağlık başta olmak üzere sosyoekonomik riskleri kontrol altına alabilmek ve yönetebilmek için özellikle ilk aylarda küresel düzeyde uygulanan izolasyon tedbirleri, Kazakistan'da da uygulanmıştır. Bu çalışmada, bağımsızlık sonrası dönemde "modernleşme" yolunda önemli bir değişim ve dönüşüm yaşayan ancak büyük oranda hala geleneksel toplumsal yapısını koruyan Kazakistan'da, Covid-19 pandemisinin, tutum ve davranışlar üzerinden sosyal ilişkileri nasıl etkilediği incelenecektir. Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada pandeminin, Kazakistan gündelik hayatında önemli yere sahip olan belirli ritüel, tören ve kutlamalara katılım düzeyinde bir değişime neden olduğu, bu değişimin, değişik kategorilerde farklı etkilere neden olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Pandemisi, Sosyal İlişkiler, Risk, Tutumlar, Davranışlar.

**THE IMPACT OF COVID-19 PANDEMIC ON SOCIAL RELATIONS IN THE KAZAKH
SOCIETY (THE SAMPLE OF TURKISTAN REGION)**

ABSTRACT

Covid-19 epidemic, which emerged in Wuhan, China in November 2019 and spread all over the world in a short time, was defined as a pandemic by the World Health Organization (WHO). Considering the last two years, it is seen that the Covid-19 pandemic, which has turned into a global crisis, has had tragic consequences in social and economic fields, especially in health. Two years later, while aftershocks were experienced in Covid-19 cases worldwide, efforts to find vaccine for coronavirus carried out in countries such as the United States (USA), Germany, England, China and Russia have been successfully completed, and several vaccines started to be used around the world. Although a new normalization process has started worldwide with the use of several vaccines, the discussions on the new variants of the coronavirus, the fair sharing of the vaccine, its use and possible side effects continue. In order to control and manage socioeconomic risks, particularly health caused by the pandemic, isolation measures applied at the global level, especially in the first months, were also implemented in Kazakhstan. In this study, how the Covid-19 pandemic affects social relations through attitudes and behaviours in Kazakhstan, which has experienced significant changes and transformations on the path of "modernization" in the post-independence period, and also

* Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü, suatbeylur@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-1508-8477

still maintains its traditional social structure, will be examined. In the study, in which qualitative and quantitative research methods were used, it was found that the pandemic caused a change in the level of participation in rituals, ceremonies and celebrations, which have an important place in Kazakhstan's daily life, and this change caused various impacts in different categories.

Keywords: Attitudes, Behaviours, Covid-19 Pandemic, Social Relations, Risk.

Giriş

Salgın hastalıklar, insanoğlunun toplum olarak yaşamaya başladığı antik çağlara kadar uzanır. Veba, dizanteri, frengi, çiçek hastalığı ve çeşitli mikropların neden olduğu enfeksiyon hastalıkları sınırları aşan siyasal ve sosyal etkilere neden olmuştur. Tarihteki en büyük salgınlardan birisi olarak bilinen 1918 İspanyol Gribi, dünyanın hemen hemen 1/3'üne yayılmış, yaklaşık 40 milyon insanın ölümüne neden olmuş (Kamradt-Scott, 2020) ve aynı zamanda birinci dünya savaşının beklenenden daha erken bitmesini sağlamıştır. 2020 Kasım ayında, yaşam tarzı ve beslenme kültürünün bir sonucu olarak hayvandan insana geçtiği iddia edilen (Gill, 2021) koronavirüsünün neden olduğu pandeminin olumsuz etkilerinin, günümüzde, geçmiş çağlara kıyasla, her alanda daha fazla hissedilir olduğu söylenebilir. Zira postmodern, modern ötesi, ikinci modernite, risk toplumu vb. kavramlarla tanımlanan, “zaman ve mekânın boşaldığı”, “toplumsal kurumların yerinden çıkarıldığı”, günümüzde, riskler küreselleşmiştir. Öyle ki, Çin’in Wuhan eyaletinde virüse yakalanan bir hasta, farkında olmadan saatler içerisinde hastalığı dünyanın diğer bir ucundaki ülkeye taşımıştır. Benzer şekilde, Honk Kong borsasında salgının neden olduğu ani düşüşler de dakikalar içerisinde New York ve diğer dünya borsalarında hissedilmiştir. Sağlıktan, eğitime, ekonomiye, ticarete bütün toplumsal kurum ve yapılar bu süreçten aşağı-yukarı benzer ölçülerde etkilenmiştir. Yeni tip koronavirüsünün neden olduğu ölümcül sağlık sorunlarının, sosyal ağlar dâhil olmak üzere medyada kontrolsüz ve denetimsiz bir şekilde verilmesi, küresel düzeyde, bütün toplumlarda (dünya toplumunda) bireyler üzerinde kaygı, endişe, panik ve korkuya neden olmuştur. Daha sonra, ulusal düzeyde uygulamaya konan olağanüstü hâl, sıkıyönetim ve karantina gibi sosyal yaşamı doğrudan kısıtlayan düzenlemeler ile “maske”, “sosyal mesafe” vb. bireyler arası etkileşimi zorlaştıran uygulamalar yürürlüğe konulmuştur. Bu süreç, bireysel boyutunun yanı sıra toplumsal boyutta etkilediği sosyal ilişkiler bağlamında sosyopsikolojik bir süreçtir. Fiziki mesafe, sosyal mesafe, medeni kayıtsızlık ve bireyselliğin daha yüksek olduğu Batı toplumlarındaki ilişkiler ile daha geleneksel yapının hâkim olduğu Batı dışı¹ toplumlardaki ilişkiler karşılaştırıldığında, küreselleşmeye rağmen, bu sürecin bariz bir şekilde farklılaştığı söylenebilir.

Covid-19 pandemisinin neden olduğu endişe, kaygı, korku, güvensizlik ve bunun sonucunda ortaya çıkan riskler, “yeni normaller” in yaşandığı bu süreçte bireylerin tutum ve davranışlarını etkileyerek sosyal rollerde, sosyal ilişkilerde ve toplumsal kurumlarda ve bir bütün olarak toplumsal sistemde ani değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur.

¹ Bu çalışmada kullanılan “Batılı toplum” ve “Batı dışı toplum” ifadeleri, modernite tartışmalarındaki tanımlamalar dikkate alınarak kullanılmıştır. Bkz. Nilüfer Göle, *The Forbidden Modern, Civilization and Veiling*, The University Michigan Press, Michigan, 1996, s.12-28.

Her toplumda farklı karakteristiklere sahip olan bu sürecin, esas itibariyle geleneksel bir toplumsal yapıya sahip olan ve aynı zamanda modernleşme yolunda ilerleyen Kazakistan'da sosyal ilişkilere nasıl yansıdığı ve toplumsal değişimi nasıl etkilediği araştırılmayı hak eden bir husustur. İlk bakışta, Covid-19 pandemisinin sosyal ilişkilere etkilerinin küresel düzeyde benzerlik göstereceği düşünülse de bu araştırmadaki varsayım, Kazakistan ve benzer özelliklere sahip toplumlardaki etkilerinin belirli yönleri ile farklı olduğu yönündedir. İki yıla yaklaşan süreçteki gözlemlerimizin yanında söz konusu varsayımı destekleyecek bir dizi neden sıralanabilir.

Bu nedenlere geçmeden önce tarihsel bağlamda Kazak aile yapısının günümüze uzanan seyrine kısaca bakmakta fayda görülmektedir. Bu tarihsel süreç kabaca; Rusların Kazak bozkırlarında henüz tam olarak yayılmadığı 18. yüzyıl öncesi, Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği dönemi ve bağımsızlık sonrası dönem olarak üç aşamada değerlendirilebilir. Eski Türk inançlarının tortuları ve İslam'ın ana çerçevesini belirlediği ilk dönemde Kazaklardaki aile ve toplum yapısı diğer konar-göçer Türk halklarıyla benzerlik gösterir. Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği döneminde uygulanan sosyal, kültürel ve ekonomi politikaları geleneksel Kazak aile yapısında önemli değişimlere neden olmuştur. Bununla birlikte töre, gelenek ve görenekler gibi kültürel kodlar ile "yedi ata desturu" ve şecerecilik müessesesi, tarihsel süreklilik içerisinde korunabilmiştir. Yine, ataerkil aile yapısı ve egzogami de fazla bir değişime uğramadan günümüze kadar gelebilmiştir (Baibakhov, 2020: 55).

En son yapılan, 2009 nüfus sayımı sonuçları, 1999 nüfus sayımına göre Kazakistan'da çekirdek aile oranının %61,6'dan %52,9'a düştüğünü, diğer taraftan ise geniş aile oranının %22,6'dan %29,8'e yükseldiğini göstermektedir (Kazakistan İstatistik Ajansı, 2009). Bu değişim, gelişmekte olan diğer ülkelerde² çekirdek aile lehine artmaktadır. Yukarıda verilen hususiyetleri göz önüne alındığında, kentsel ve kırsal yerleşim yerlerine göre farklılık arz etse de Kazak toplumundaki "geleneksel geniş ailenin" ağırlığını koruduğu söylenebilir (Demirci, 2013: 467). Bir Kazak'a yedi atasını saydırtan "yedi ata desturu"³ ve "şecerecilik" geleneği ve bunun aile ve akrabalık ilişkilerine etkisi, bugün bile canlılığını koruyan sosyolojik bir olgudur. Şöyle ki, toplumsal yapıyı ve grup içi ilişkileri belirleyen "yedi ata desturu" gereği Kazak toplumunda aynı boy (ru) içerisinde yedi kuşağa kadar akrabalarla nikâh kıyılmaz, bu silsilede, özellikle üç-dört kuşağa kadar, kuzenler (ya da akranlar) kardeş olarak kabul edilir. Bu yapının oluşturmuş olduğu normlar ve sosyal rollerle ilişkili olarak Kazak toplumundaki aile bireyleri ve akrabalar arasındaki ilişkiler hiyerarşisi, ilişkilerdeki ontolojik güven, samimiyet ve beklentiler, Orta Asya'daki Türk halklarıyla aşağı yukarı benzerlik gösterse de başka coğrafyalardaki toplumlara göre bariz bir şekilde

² Örneğin, Türkiye'de hane halkı sayısı yıllara göre sürekli azalış eğilimi gösterirken, geniş aile sayısının oranı 2014 yılına göre 2019 yılında %1,7 azalmıştır. Bkz. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33730> (Erişim: 27.12.2020).

³ Yedi Ata Desturu: Kazak ve Kırgız Türklerinde yedi atasını bilme geleneğidir. Yedi atasını bilmeyen toplum içerisinde ayıplanır ve soysuzlukla itham edilir. Yedi Yargı'da geçen Yedi Ata Desturu bozkırın sosyal yapısının önemli bir geleneğidir. Bkz. Mailan, I. (2011). Günümüz Kazakistan'ında Aile İlişkilerinde Bazı Örfi Uygulamaların Fıkhi Açısından İncelenmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

farklılaşmaktadır. Diğer taraftan, modernleşme süreci ile yakından ilgili olarak yerleşik hayata geçiş ve kentleşmenin 19. yüzyılın ikinci yarısı gibi geç bir dönemde başlamış olması da örf, adet ve geleneğin daha saf ve güçlü kalmasına, mekânsal (fiziksel) birlikteliğe ve mesafesiz sosyal ilişkilerin devam etmesine neden olmuştur.

Tarihsel bağlamda Kazak aile ve toplum yapısına kısaca baktıktan sonra araştırmaya konu olan nedenlere gelirsek, öncelikle Kazak toplumunda aile kurumu ve akrabalık ilişkilerinin kognitif ve normatif boyutunun kapsam olarak oldukça geniş olduğunu belirtmek gerekir. Bu durumun bir sonucu olarak, görüşme sıklığı ve sosyal etkileşimin de yüksek olduğunu ifade etmek gerekir. Kazak toplumunun geleneklerinde yer alan “toy” (düğün) adetleri, merasimler ve ritüeller gündelik yaşamının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Çocuk doğduktan sonra beşik düğünü (beşik toyu), çocuk yürümeye başladığında “yürütme merasimi” (tusau kesu), konuştuğunda “konuşma merasimi” (tilaşar toyu), sünnet olduğundan sünnet düğünü (sünnet toyu), ata binme yaşında ya da okula gitme çağında “ata binme merasimi” (aşmayga mingizu), evlilik arifesinde “söz kesme-nişanlanma” (kız ayttıru), evlilikte kız tarafında yapılan “kız verme düğünü” (kız uzatu toyu), benzer şekilde erkek tarafında yapılan “gelin getirme merasimi” (kelin tūsıru), belli bir yaşa gelindiğinde ya da meslekte geçen önemli yıl dönümlerinde “jübile⁴” adlı kutlamalar ile taziyeler ve vefatın üçüncü, yedinci, kırkıncı günü ve yılında verilen yemekler, Kazakistan toplumunda, özellikle de Güney Kazakistan’da canlılığını koruyan ve sosyal ilişkileri çevreleyen adet ve geleneklerden bazılarıdır. Daha da uzatılabilecek bu merasim ve törenler dikkate alındığında Kazak gündelik yaşamında toysuz (ya da merasimsiz) bir günün geçmediğini söylemek yanlış olmasa gerek. Bu toy ve merasimlere verilen öneme binaen yapılan geniş katılımlı kutlamalara ek olarak karşılaşmaların istisnasız bir rutini olan erkeklerin iki elle tokalaşmaları, kadınların da sarılarak yanaktan öpüşmeleri, Kazak gündelik hayatı ve yaşam tarzındaki fiziksel temas ve sosyal mesafenin boyutu ile etkileşim yoğunluğunu göstermesi açısından önemli göstergeler olarak sayılabilir.

Covid-19 virüsünün ilk dalgası olarak kabul edilen 2019 Kasım ayından itibaren pandeminin yayılmasının durdurulması ve kontrol altına alınabilmesi için ulusal ve uluslararası otoriteler, hemen hemen toplumun bütün kesimlerini kapsayan ya da etkileyen düzenlemeler yapmıştır. Bu kapsamda, uluslararası sınırlar kapatılmış, ülkeler içerisinde bölgeler, şehirler ve daha alt düzeydeki yerleşim birimlerinde olağanüstü hâl ve karantina uygulamaları getirilmiş ve bunlara ek olarak alınan kararlar gereği sosyal izolasyonu daha da derinleştirecek “evde kal” ve “sosyal mesafe” mottoları gündelik yaşamın rutini (yeni normalleri) haline getirilmiştir. İlk Covid-19 vakasının 20 Nisan 2020’de rapor edildiği (OECD, 2020) Kazakistan’da da benzer uygulama ve kısıtlamalara gidilmiştir. Pandeminin etkilerine Türkistan bölgesi bağlamında bakıldığında, öncelikle nüfus yoğunluğu ve yaşam tarzı sebebiyle pandeminin yayılma hızının, diğer bölgelere göre daha yüksek olduğu görülebilir (Zhailybayev, 2020). Bunun sonucunda uygulanan izolasyonlara ek olarak sağlık altyapısında ve özellikle de 2020 yılı yaz aylarında ilaç tedariğinde yaşanan bazı

⁴ Yapılan mülakatlarda jübile kutlamalarının Sovyetler Birliği döneminde başlayan ve günümüzde yaygın olarak kutlanıldığı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

sorunlar, Covid-19 pandemisinin Türkistan bölgesinde sosyo-ekonomik açıdan oldukça zor geçmesine neden olmuştur.

Ülke genelinde uygulamaya konulan izolasyon ve kısıtlamalara uyma, diğer bölgelere göre daha geleneksel bir yapıya sahip olan Türkistan'da benzerlik gösterse de iki yıla yaklaşan dönemdeki gözlemler ve yapılan derinlemesine mülakatlar, özellikle de sosyal etkileşimde tablonun farklılık gösterdiğine işaret etmektedir. Bu araştırmada, pandeminin neden olduğu riskler ve izolasyon sürecinin, Türkistan bölgesi özelinde tutum ve davranışlar üzerinden sosyal ilişkileri nasıl etkilediği şu sorulara cevap aranarak incelenecektir; Salgının neden olduğu endişe ve panik ortamında öznel risk ve öznel güvenlik algı düzeyi nasıldır? Gündelik yaşamda salgın kapsamında alınan önlemlere uyma düzeyi nasıldır? Salgın, Kazakistan toplumunun gündelik hayatında önemli bir yere sahip olan belirli tören ve merasimlere katılım düzeylerinde anlamlı bir değişime neden olmuş mudur? Salgın, akraba, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerindeki yoğunluğu ne yönde etkilemiştir?

Yöntem ve Teknikler

Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı bu çalışmada, genel tarama modeline dayalı keşfedici bir araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmada, Covid-19 pandemisinin neden olduğu riskler ve sosyal izolasyon ile sosyal etkileşimin önemli araçlarından olan belirli tören ve merasimlere katılım değişkenleri arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır.

Kazakistan'ın diğer bölgelerine göre geleneksel toplumsal yapının ve yaşam tarzının daha görünür olduğu Türkistan bölgesi (Güney Kazakistan) bu araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı soru formu, Covid-19 pandemisinin neden olduğu sınırlılıklar dolayısıyla basit seçkisiz olmayan örnekleme yöntemiyle çevrimiçi olarak (Google forms) 230 kişilik bir gruba uygulanmıştır. Bununla birlikte sosyodemografik özellikleri aşağıda verilen grubun yaş, eğitim durumu, meslek ve yerleşim yeri gibi değişkenlerde mümkün olduğunca evreni temsil edebilecek çeşitliliğin oluşturulmasına çalışılmıştır. Bu doğrultuda örneklemin büyük bir kısmı (%60'ı) Türkistan'da bulunan ve hem öğrenci hem de personel profili olarak Güney Kazakistan bölgesinin demografik özelliklerini yansıtan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi'nden alınmıştır. Söz konusu çevrimiçi soru formu, adı geçen üniversite dışında belirlenen değişik kesimlerdeki gruplara da uygulanmıştır. Araştırmanın nitel kısmını oluşturan derinlemesine mülakatlar ise yine belirtilen sosyodemografik özellikler dikkate alınarak anket uygulanan örneklem grubundan 24 kişiyle yapılmıştır.

Araştırma sorularıyla ilgili, bu alanda daha önce geliştirilmiş bir ölçek çalışmasına rastlanılmadığından bu çalışmada, geçen iki yıllık süreçteki gözlem ve yapılan derinlemesine mülakatlardaki bölgeler arası farklılık arz eden tespitlere dayanarak keşfedici bir yaklaşımla hazırlanan bir soru formu kullanılmıştır. Tarama amaçlı yapılan anket bulguları yapılan derinlemesine mülakatlar çerçevesinde tartışılarak Kazak toplumundaki sosyal ilişkilerin ana etkileşim aracı olan, belirlenen değişkenlerdeki anlamlı değişim ve varsa farklılık dereceleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada biri çevrimiçi uygulanan anket (soru formu) diğeri ise yüz yüze ve telefon üzerinden gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakat formu olmak üzere iki forum kullanılmıştır. 32 sorudan oluşan anket formunda sosyodemografik özellikler, tutumlar ve davranışlar olmak üzere üç bölüm bulunmaktadır. Yarı yapılandırılmış mülakat formu ise sosyodemografik bilgiler dışında 9 sorudan oluşmaktadır.

Araştırmanın nicel kısmını oluşturan soru formu ile elde edilen verilerin analizi SPSS 20 programı aracılığıyla yapılmıştır. Tek değişkenli verilerin analizinde sıklık ve yüzde dağılım istatistiksel analiz tekniği kullanılırken, birden fazla değişken arasındaki ilişkinin analizinde çapraz tablolama istatistik analiz tekniği kullanılmıştır.

Pandemi ve Risk

Gelenek ötesi, post modernite, reflexive modernite gibi farklı nitelendirmelere muhatap olan çağımızın en temel karakteristiklerinden birisi risktir. Dünyanın çok ani bir şekilde karşı karşıya kaldığı Covid-19 pandemisi bu riski, hiç beklenilmediği bir şekilde uluslararası toplumun gündelik hayatının bir parçası haline getirmiştir. İki yılı aşkın süredir insanoğlu her alanda Covid-19' un neden olduğu yıkıcı sonuçlarla mücadele etmektedir. Sağlık, ekonomi, eğitim vb. kurumlarla birlikte toplumsal ilişkilerde bu risklere maruz kalmıştır.

Nasıl tanımlarsak tanımlayalım risk (riskler) yaşadığımız çağın en belirleyici karakteristiği haline gelmiştir. Latince "riscum" olarak kullanılan risk kavramı, Orta Çağ'da denizcilerin, denizlere açılırken karşılaşabilecekleri bilinmezlikleri ve muhtemel zararları ifade etmek için kullanılmıştır⁵. Ortwin Renn, risk kavramının genel olarak insanoğlunun eylemlerinin ve doğa olaylarının bir sonucu olarak ortaya çıkan arzu edilmeyen olasılıklar anlamına geldiğini (2008: 50) ifade etmektedir. Tanımın geniş kapsamı dikkate alındığında risk teriminin, farklı disiplinlerde farklı bağlamlarda değerlendirildiğini söyleyebiliriz. Risk kavramı, 1980'lerden itibaren modernite üzerine yapılan çalışmalarla sosyolojinin temel kavramlarından birisi haline gelmiştir. Sosyolojik araştırmalarda da risk, farklı yaklaşımlarda farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bu yaklaşımlar genel olarak rasyonel seçim yaklaşımı (James S. Coleman), reflexive modernleşme yaklaşımı (Ulrich Beck ve Anthony Giddens), kültürel teori (Mary Douglas, Aaron Wildavsky ve Deborah Lupton), sistem teorisi (Niklas Luhmann), eleştirel teori (Juergen Habermas), post-modern yaklaşım (Michell Foucault vd.) olarak sayılabilir (Renn, 2008: 25). Bu yaklaşımlardan ilk üçüne, çalışmanın bulgular bağlamında yeri geldiğince değinilecektir.

Bunlardan, rasyonel seçim yaklaşımı, ekonomi ağırlıklı olmak üzere diğer sosyal bilimlerdeki risk çalışmalarında ilgi gören bir yaklaşımdır. Coleman'ın öncüsü olduğu rasyonel seçim yaklaşımı, insanoğlunun, kararlarını verirken sonuçlarıyla birlikte değerlendirebilen stratejik hareket etme kabiliyetine sahip olduğunu varsayar. Rasyonel aktör paradigmasına dayanan bu bakışa göre sayısız seçeneğin bulunduğu toplumsal

⁵ Risk kavramının kökeni ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, terimin Latince'den önce Arapça ve Almanca'da kullanıldığı yönündedir. Bkz. Deborah Lupton, Risk, London, Routledge, 1999, s.5.; Abdurrahim Emhan, Ankara Üniversitesi İİB Dergisi, Cilt:23, Sayı:3, 2009, s. 210.

alanda bireyler, eylemlerinde “seçenek oluşturma, sonuçlarını hesaplama ve en faydalı olanı seçme” adımlarını takip ederler (Renn, 2008: 26-51). Bu karar alma süreci, bireylerin öncelikleri ve değerleriyle yakından ilişkilidir. Ancak, her ne kadar bireyin önceliklerinin bireyin biyografisi ile şekillendiği kabul edilen yaygın bir görüş olmakla birlikte bireyin değerlerinin, yaşadığı toplumdaki kolektif süreçlerin bir ürünü olduğu (Baştürk, 2012: 85) gözden kaçırılmamalıdır. Diğer bir ifadeyle rasyonel seçim yaklaşımının, tamamıyla bireyin eylemlerine dayandığı hususu anlaşılmalıdır.

Temelde Giddens ve Beck’in çalışmalarına dayanan reflexive modernleşme yaklaşımı, her ne kadar klasik dönemde başlayan modernleşme (modernite) sürecinin devamı olarak kabul edilse de çağımızda yeni bir modernleşme yaşandığını iddia etmektedir. Beck, sanayi toplumu sonrası küresel düzeyde yaşanan yeniden örgütlenme sürecini, risk kavramı üzerinden tartışmaya açmıştır. *Risk Society: Towards a New Modernity, Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order, Ecological Politics in an Age of Risk, World Risk Society, What is Globalization? World at Risk, The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences* adlı çalışmalarında, küreselleşme ve modernizmi “risk toplumu” kavramı çerçevesinde ele almıştır. Çağımızdaki riskleri, makro düzeyde ekonomik, politik, ekolojik ve teknolojik; mikro düzeyde ise bireyselleşme ve yabancılaşma gibi riskler üzerinden ele alan Beck, insanoğlu tarafından üretilen bu risklerin minimize edilebilmesi için bir bilinçlenme sürecinden geçilmesi gerektiğini savunmaktadır (World Society, 1999: 31-32). Beck’in küreselleşmenin neden olduğu risklerden biri olarak ele aldığı ve bu çalışma bağlamında üzerinde durulacak olan bireyselleşme, Marxist kuramın temel kavramlarından birisidir. Daha sonra çoğu düşünürün toplumsal analizlerinde kullanılan bireyselleşme Beck’in çalışmalarında da risk toplumu ile birlikte değerlendirilen önemli kavramlardan birisidir. Çalışmalarında Weber’den etkilendiği bilinen Beck, risk ve belirsizlikler bağlamında onun rasyonelleşme yaklaşımını kabul etmez. Beck’e göre bireyselleşme eylemlerin sınırlılığı ya da kimsenin olmadığı bir alanda “hokkabazlık ya da öznellik” değil aksine modern öznelerin kendi seçeneklerini konuşturdukları sosyal olmayan alandan başka bir şey değildir (Beck & Beck, 2002: 2).

Genel hatlarıyla Beck’in “risk toplumu” kavramsallaştırmasına katılan ve modernitenin, esasında bir risk kültürü olduğunu kabul ederken öte yandan risklerin insanlık tarihinde her zaman var olduğunu, sadece biçim ve içeriklerinin değiştiğini savunan Giddens, modernitenin sağlamış olduğu imkanlarla özellikle de hayat tarzları bağlamında riskleri azalttığına vurgu yaparak bu yönüyle Beck’den kısmen ayrışmaktadır (Giddens, 2010: 14-54).

Denilebilir ki, bireyselleşme ile ilgili olarak Beck ile Giddens’in görüşleri “geleneksel kurumlardan kopuş” noktasında benzerdir. Bununla birlikte Giddens, Beck’in modernleşmenin neden olduğunu iddia ettiği risklerden birisi olan bireyselleşme üzerinden daha mikro düzeyde (psiko-sosyal) detaylı analizler yapmıştır. Bu çerçevede bireysel kimlik, hayat tarzı, gelenek, paranteze alma, ikilemde kalma gibi kavramların onun bu yaklaşımının anahtar kelimeleri olduğu söylenebilir. Küreselleşme, bir yandan geleneğin zayıflamasına neden olurken bir yandan da bireylere sunmuş olduğu seçenek çeşitliliğiyle “hayat tarzı” kavramını sosyal ilişkilerin önemli bir unsuru haline

getirmiştir (Giddens, 2010: 15). Bilinç ve belirli bir uzmanlık bilgisiyle reflexive olarak inşa edilen hayat tarzı, “bireysel kimliğin” oluşumunu da belirler. Riskler bağlamında bireyselleşme ile ilgili Giddens’in kullanmış olduğu metaforlardan birisi de zaman ve mekânın “içinin boşalması”dır. Bilinç ve kültür de dahil olmak üzere modernite bütün çokluk ve farklılıkları “tek dünya” (tek toplum) temelinde aşındırmıştır. Giddens, gelenek ötesi olarak tanımladığı çağımızda modern toplumlarının yanında geleneksel toplumların gündelik yaşam ve hayat tarzlarında da belirli değişimlerin yaşandığını ve bunun sonucunda bireylerin, davranışlarında sürekli olarak hesaplı bir tutum içinde olduklarını söyler (Giddens, 2010: 37-44).

Giddens’in modernite ve risk bağlamında üzerinde durduğu ve bireyselleşme ile yakından ilişkili kavramlarından birisi de “bireysel kimlik”tir. Giddens, Mead’ın “ferdi ben” - “sosyal ben”, Smith’in “bireysel ve kolektif kimlikler” yaklaşımındaki ilişkiye benzer bir şekilde bireyin toplumsal ilişkilerdeki failliğini “benlik” ve “bireysel kimlik” ayırıştırması ile analiz etmeye çalışmaktadır. Giddens’a göre bireysel kimlik, “sadece bireye has bir özellik ya da özellikler bütünü” değildir. Aksine, bireysel kimlik, bireyin kendi biyografisinden beslenen ve reflexive olarak kavranan benliktir. Farklı kültürlerdeki farklı algı ve çağrışımlar, reflexive kişiliğin en belirgin özelliğidir. Zira bireysel kimlik, bireyin biyografisinin yanında toplumsal ve kültürel alan tarafından şekillendirilir. Bu yönüyle bireysel kimlik hem kırılgan hem de güçlüdür. Özellikle gerilimli ve olağanüstü zamanlarda bireysel kimliğin bu güçlü tarafı, söz konusu durumlara karşı savuşturucu bir görev görür (Giddens, 2010: 45-52).

Giddens’in üzerinde önemle durduğu ve bizim de çalışmamız bağlamında bahsedeceğimiz kavramlardan bir diğeri “hayat tarzı”dır. Öznelliğinden anlaşılacağı üzere bu kavramın anlam evreni, modern toplumlara göre geleneksel toplumlarda daha sınırlıdır. Zira, bireyin gelenekle (gelenekler) gelen pratikler, ritüeller ve rutinler karşısında seçenekleri daha azdır. Ancak, söz konusu rutin ve pratiklerin, dinamik bir niteliğe sahip olan bireysel kimlikle reflexive olarak değişime açık olduğu hususu da dikkatlerden kaçmamalıdır (Giddens, 2010: 55-67). Bu temel kavramların yanında, “paranteze alma”, “saf ilişki”, “amaçlı davranış” gibi kavramlar da Giddens’in modernitenin neden olduğu riskler çerçevesinde detaylı olarak üzerinde durduğu kavramlardan bazılarıdır (Giddens, 2010: 37-44; Giddens, 2003: 115-118).

Yukarıda verilen ilk iki yaklaşıma kıyasla sosyolojik düşüncede daha öncelere uzanan kültürel yaklaşım esas itibariyle Douglas’ın çalışmalarıyla şekillenmiştir. Çalışmalarında risk ve kültür ilişkisi üzerine yoğunlaşan Douglas, sosyokültürel bir bakış açısıyla risk algısı çalışmalarındaki bireyin merkeze konulduğu psikolojik yaklaşımlara eleştirel bakmıştır (Douglas, 1992: 17-21). Douglas’a göre uzman ve sıradan insanlar arasındaki risk algılamalarındaki farklılıklar, iddia edildiği gibi sıradan insanların bilinç eksikliği ya da riskleri algılayamamasından değil endişelerin altında yatan kültürel olgulara dayanmaktadır. Bu yönüyle risklerin bireysel değil kültürel ve toplumsal olduğunu iddia etmektedir. Douglas, bu noktada insanların, riskli olduğu bilinen etkinliklere neden katıldıklarını açıklarken, söz konusu eylemin anlayış eksikliğinden ziyade iradi bir tercihe dayandığının üzerinde durmakta, bunun da sadece kültürel teori ile açıklanabileceğini iddia etmektedir (Lupton, 1999: 38). Douglas, bireylerin risk karşısındaki tepkisinin önyargılardan bağımsız bir şekilde, bireyin ait

olduğu toplumsal ve kültürel bağlamlarında değerlendirilmesi gerektiğini ifade ederek, var olan sosyal işlevler ve sosyal sorumlulukları belirleyen gelenek ve kültürel kategorilerin karar alma süreçlerinde belirleyici olduğu üzerinde durmaktadır (Lupton, 1999: 39).

Özetle, inşacı bir temele sahip olan kültürel teori, nelerin risk olarak kabul edildiği ve söz konusu risklerin olası kayıplarının saptanmasında toplumdan topluma, hatta aynı toplumdaki değişik alt kültür grupları arasında farklılıklar olabildiğini savunmaktadır. Yani riskler, toplumsal olarak üretilen fenomenlerdir (Lupton, 1999: 39). Özetle, kültürel teori riskin toplumsal olarak üretilen bir fenomen olduğunu, hijyen, temizlik ve kirlilik gibi algılamaların nesnel olarak tanımlanabilecek şeyler olmadığını ve bu nedenle toplumdan topluma değişiklik göstereceğini iddia etmektedir. Bu yönüyle kültürel teorinin, Beck'in "bilinçlenme" teziyle örtüşmediğini belirtmek gerekir.

Çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan yukarıda kısaca değinilen üç yaklaşımın birbirini tamamlayan kısmen de ayrışan perspektiflere sahip olduğu görülebilir. Örnek vermek gerekirse reflexive modernleşme yaklaşımı ile kültürel teoride riskin toplumsal olarak inşa edildiği noktasında bir benzerlik olduğu söylenebilirken, özellikle riskler karşısındaki tutum ve davranışların oluşması bağlamında rasyonel seçim yaklaşımı ile kültürel teori arasında bariz bir farklılık olduğu görülmektedir.

Covid-19 salgınının başlangıcından günümüze iki yılı aşan süre içerisinde salgının neden olduğu riskler ve bu risklerin etkileri üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır. Yapılan literatür taramasında bu çalışmaların büyük çoğunluğunun sağlık, ekonomi, eğitim, seyahat ve tüketim alışkanlıkları ve tüketici davranışlarındaki etkileri ve değişimi ölçmeye yönelik olduğu söylenebilir. Bununla birlikte BM (Birleşmiş Milletler), UNFPA (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu), UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) ve AB (Avrupa Birliği) gibi uluslararası örgütler ile çeşitli kurum ve araştırmacılar tarafından ulusal düzeyde, Covid-19 salgınının sosyal etkilerini ölçen araştırmalar da bulunmaktadır. Buna rağmen Covid-19'un sosyal ilişkileri nasıl etkilediği ve nasıl bir değişime neden olduğu alanlarında yapılan çalışmaların yeterli olduğu söylenemez. Araştırmanın evrenini oluşturan Kazakistan'da sağlık, ekonomi⁶, tüketici davranışları ve eğitim⁷ gibi alanlar dışında doğrudan, Covid-19 salgınının sosyal ilişkilere olan etkileri üzerine yapılan araştırmalar ise yok denecek kadar azdır. Ulaşılabilen mevcut çalışmalardan birisi, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na Bağlı Kazakistan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (KAZISS) tarafından yapılan "Pandemi Sürecinde Kazakistan Toplumunun Önlemlere Uyma Durumu"⁸ adlı saha

⁶ Bkz. Zhanybek Aigazin, Study of the COVID-19 Impact on the Economy of Kazakhstan, Asian Development Bank Staff Consultant's Report, 2021; The World Bank Report, The COVID-19 Shock to Kazakhstan's Economy Largest in Two Decades: World Bank Report, 2020; Aizhan Abilgazina, Barriers and Opportunities for Small and Medium-Sized Businesses in Kazakhstan Amidst the COVID-19 Pandemic, Caspian Policy Center, 2020.

⁷ Bkz. Baurzhan Bokayev ve Zulfıya Torebekova, Evaluation of Parents Involvement in The Educational Process During Covid-19: Analysis of Sociological Survey (Case of Kazakhstan), Kazakhstan Spectrum, 94, 2020.

⁸ Bkz. KAZISS, Pandemiya jağdayındaǵı Qazaqstandıqtardın ustanımdarı, <http://www.kisi.kz/index.php/kz/kaziss-malimet/8199-pandemiya-zha-dajynda-y-aza-standy-tardy-stanymdary> (Erişim: 20.05.2021).

araştırması, bir diğeri ise Daulet Zhailybayev tarafından kaleme alınan Avrasya Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanan “Salgın Kent Yaşamını Nasıl Değiştirdi: Türkistan Şehri Örneği”⁹ adlı çalışmadır.

BM Kadın Birimi tarafından pandemi döneminde kadına karşı şiddetin araştırıldığı saha araştırması bu çalışmalardan birisidir. Söz konusu araştırmaya göre Covid-19 pandemisinin, kadına karşı şiddet olaylarında dünya genelinde bir artışa neden olduğuna işaret etmektedir. Araştırma kapsamında Kazakistan’da mülakat yapılanlardan %18’i aile içi şiddet veya ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir (UN Women: 2021).

Avrupa Komşuluk Konseyi (ENC) adlı araştırma kuruluşu tarafından pandeminin sosyoekonomik etkileri üzerine Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan’da yapılan bir çalışmada¹⁰, pandeminin, göçmen işçiler, mülteciler, vatansızlar etnik azınlıkların tamamında olumsuz etkilerinin olduğu bulgularına ulaşılmıştır (Vesterbye, Dzhuraev, & Marazis, 2020: 2).

Konstantinov, Berdenova vd. tarafından yapılan diğeri bir çalışmada ise Covid-19’un Kazakistan’daki üniversite öğrencilerinin korku, akıl sağlığı ve madde kullanımına olan etkisi araştırılmıştır. Kazak üniversite öğrencilerindeki korku, akıl sağlığı ve madde kullanımının cinsiyet ve dini aidiyetle ilişkili olduğu hipotezine dayanan söz konusu çalışmada, cinsiyetin korku düzeyine, akıl sağlığı problemlerine ve madde kullanımına etkisi olmasına rağmen, dindarlıkla akıl sağlığı durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte Covid-19 pandemisinin, Kazak öğrencilerde madde kullanımına önemli bir etkisinin olmadığı ve dindarlıkla madde kullanımı arasında negatif bir ilişki bulunduğu da çalışmada elde edilen bulgular arasında yer almaktadır (Konstantinov, Berdenova, & vd.: 2020).

Pandeminin neden olduğu sosyo-psikolojik etkilerin araştırıldığı başka bir çalışmada ise pandeminin, sosyal etkilerinden önce psikolojik düzeyde etkilerinin görüldüğü, özellikle küçük yaş gruplarında pandeminin henüz ölçülemeyen olumsuz etkilerinin olduğu, bunlardan en öne çıkanlardan birisi, insanların, hastalık nedeniyle yakınlarını kaybetme stres ve korkusu ile yaşadığı, bunun da psikolojik hastalıklara yol açmış olmasıdır (Yegenissova: 2020).

Araştırmanın Bulguları

Tablo 1. Katılanların sosyodemografik ve sosyoekonomik özellikleri

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Erkek	99	43,0
	Kadın	131	57,0

⁹ Bkz. Daulet Zhailybayev, Salgın Kent Yaşamını Nasıl Değiştirdi: Türkistan Şehri Örneği, <https://eurasian-research.org/publication/how-the-pandemic-changes-city-life-turkistan-city-example/?lang=tr> (Erişim: 20.05.2021).

¹⁰ Söz konusu araştırma kapsamında, 2000 kişi ile anket, 500 kişi ile de yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır.

Yaş	18-24	67	29,1
	25-30	32	13,9
	31-40	48	20,9
	41-50	51	22,2
	51 yaş üstü	32	13,9
Medeni durum	Bekar	84	36,5
	Evli	130	56,5
	Boşanmış	16	7,0
Eğitim durumu	İlk ve ortaöğretim	24	10,4
	Lisans	142	61,7
	Yüksek lisans	30	13,0
	Doktora	34	14,8
İş (meslek)	Akademisyen	43	18,7
	Memur	49	21,3
	Özel sektör	26	11,3
	Çiftçi	10	4,3
	Öğrenci	74	32,2
	Diğer	7	3,0
	Çalışmıyor	21	9,1
Aylık gelir (KZT)	50-100 Bin	112	48,7
	100-200 Bin	59	25,7
	200-300 Bin	31	13,5
	300-500 Bin	23	10,0
	500 Bin ve üstü	5	2,2
Hanedeki kişi sayısı	1	4	1,7
	2	13	5,7
	3-5	99	43,0
	6-9	107	46,5
	10 ve üstü	7	3,0
Aile tipi	Tek kişilik aile	2	,9
	Çekirdek aile	108	47,0
	Geniş aile	88	38,3
	Birleşik aile	15	6,5

	Eksik aile	17	7,4
Yerleşim yeri	Köy	54	23,5
	İlçe	8	3,5
	Kent	112	48,7
	Eyalet merkezi	56	24,3
Toplam		230	100,0

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan toplam 230 kişiden %43'ünün erkek %57'sinin kadın olduğu; yaş grubunun %29,1'le ilk sırada 18-24 yaş aralığında olduğu, onu sırasıyla 41-50, 31-40, 25-30 ve 51 yaş üstü grubun takip ettiği; %36,5'inin bekar, %56,5'inin evli, kalan %7'sinin ise boşanmış olduğu; %10'unun ilk ya da ortaokul, %61,7'sinin lisans, %13'ünün yüksek lisans, %14,8'inin ise doktora düzeyinde eğitim kurumlarından mezun olduğu; %18,7'sinin akademisyen, %21,3'ünün memur, %11,3'ünün özel sektör çalışanı, %4,3'ünün çiftçi, %32,2'sinin öğrenci olduğu, %3'ünün belirtilen sektörler dışında çalıştığı, kalan %9,1'inin ise hali hazırda çalışmadığı; %48,7'sinin 50-100 Bin KZT, %25,7'sinin 100-200 Bin KZT, %13,5'inin 200-300 Bin KZT, %10'unun 300-500 Bin KZT, kalan %2,2'sinin ise 500 Bin KZT aylık gelire sahip olduğu görülmektedir.

Aynı tabloda, ankete katılanların hanedeki kişi sayısı açısından %46,5'le 6-9'luk grubun çoğunluğu oluşturduğu; aile tipi dağılımının da kısmen bu oranla uyumlu olduğu görülebilir. Katılanların yerleşim yeri açısından ise eyalet merkezi (Türkistan) dahil edildiğinde kentli nüfusun %75'le çoğunluğu oluşturduğu söylenebilir. Bununla birlikte Türkistan'ın 2018 yılında eyalet merkezi ilan edilmiş olduğu dikkate alındığında çevre yerleşim yerlerinde kırsal hayat tarzının devam ettirildiğini belirtmek gerekir.

Tablo 2. Covid-19 ya da Zature olma durumu

Değişken		n	%
Kendi Covid-19 olma durumu	Evet	23	10,0
	Hayır	207	90,0
Kendi Zature olma durumu	Evet	18	7,8
	Hayır	212	92,2
1.derece akraba Covid-19 olma durumu	Evet	49	21,3
	Hayır	181	78,7
1.derece akraba Zature olma durumu	Evet	64	27,8
	Hayır	166	72,2
2.derece akraba Covid-19 olma durumu	Evet	61	26,5
	Hayır	118	51,3

	Fikrim yok	51	22,2
2 derece akraba Zatlurre olma durumu	Evet	87	37,8
	Hayır	95	41,3
	Fikrim yok	48	20,9
Arkadaş Covid-19 olma durumu	Evet	60	26,1
	Hayır	145	63,0
	Fikrim yok	25	10,9
Covid-19 ya da Zatlurre vefat durumu	Evet, 1.derece akrabalardan	13	5,7
	Evet, 2.derece akrabalardan	32	13,9
	Evet, arkadaşlardan	21	9,1
	Hayır, olmadı	164	71,3
Toplam		230	100,0

Tablo 2’de, katılanların %10’unun Covid-19, %7,8’i ise zatürre teşhisi ile hasta olduğu; birinci derece akrabalarından ise %21,3’ünün Covid-19, %27,8’inin ise zatürre geçirdiği; bu oranların Covid-19 ve zatürre dahil olmak üzere ikinci derece akrabalar (%64,3) ve arkadaş çevresinde (59,6) daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu dönemde Covid-19 ya da zatürre kaynaklı ölümlerin ise birinci derece akrabalarından %5,7, ikinci derece akrabalarından %13,9, arkadaş çevresinden ise %9,1 olduğu katılanlar tarafından ifade edilmiştir.

Tablo 3. Covid-19 Pandemisinin neden olduğu riskler karşısında güven ve risk algısı ile kaygı düzeyi durumu

Güvende hissetme durumu (1 en düşük, 5 en yüksek)

	n	%
1	15	6,5
2	20	8,7
3	59	25,7
4	47	20,4
5	89	38,7
Toplam	230	100,0

Risk algısı (1 en düşük, 5 en yüksek)

	n	%
1	47	20,4
2	24	10,4
3	70	30,4
4	55	23,9
5	34	14,8
Toplam	230	100,0

Kaygı düzeyi (1 en düşük, 5 en yüksek)

	n	%
1	34	14,8
2	32	13,9
3	62	27,0
4	52	22,6
5	50	21,7
Toplam	230	100,0

Tablo 3 incelendiğinde, Covid-19 pandemisinin neden olduğu sağlık sorunları ile ilgili olarak katılanların risk algısı ve kaygı düzeyi oranının orta düzeyde (3) yoğunlaştığı görülmektedir. Buna mukabil salgının neden olduğu riskler karşısında kendini güvende hissetme oranının düşük olmadığı, aksine %38,7'lik oranla en yüksek katılım düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda, katılanların risk algısı ve kaygı düzeyi ile kendilerini güvende hissetme oranları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı söylenebilir. Daha açık ifade edecek olursak katılanlar, salgının neden olduğu risklerin farkında olarak olumsuz sonuçlar karşısında kaygı duymakla birlikte, yine de kendilerini güvende hissetmektedirler.

Tablo 4. Covid-19 Pandemisinin neden olduğu riskler karşısında risk algısı durumu (eğitim düzeyine göre)

	n	Risk algısı (1 en düşük, 5 en yüksek)					Toplam
		1	2	3	4	5	
İlk ve ortaöğretim		9	4	4	5	2	24
	%	37,5%	16,7%	16,7%	20,8%	8,3%	100,0 %

	n	32	18	45	25	22	142
Lisans	%	22,5%	12,7%	31,7%	17,6%	15,5%	100,0%
	n	4	2	13	6	5	30
Yüksek lisans	%	13,3%	6,7%	43,3%	20,0%	16,7%	100,0%
	n	2	0	8	19	5	34
Doktora	%	5,9%	0,0%	23,5%	55,9%	14,7%	100,0%
	n	n	24	70	55	34	230
Toplam	%	%	10,4%	30,4%	23,9%	14,8%	100,0%

Tablo 4'de görüleceği üzere en düşük risk algısı (1 düzeyinde) %37,5 oranıyla ilk ve ortaöğretim mezunları arasında iken, bu oran lisans mezunlarında %22,5, yüksek lisans mezunlarında %13,3, doktora mezunlarında ise %5,9 olarak çıkmıştır. Görüleceği üzere katılanların öznel risk algılarının, eğitim düzeyi arttıkça yükseldiğini belirtmek gerekir. Gözlemler esnasında tespit edilen bu husus, mülakat yapılan bir katılımcı tarafından şu şekilde teyit edilmiştir:

...ölüm riski dahil olmak üzere insanlar, muhtemel risklerin farkında...medyada görüyorlar ya da en azından çevrelerinde görüyorlar virüsün ne tür sonuçlara neden olduğunu. Doğal olarak kaygılanmak gerektiğini ve kaygılandığımı söyleyebilirim, özellikle de yakınlarımız için. Ancak kendimi güvende hissetme noktasında bir sorun hissettiğimi söyleyemem, belki genç ve sağlıklı olduğum için böyle düşünüyorum... (E, 27, Ö, YL, KNT).¹¹

...risk hayatımızın her anında var olan bir gerçekliktir. Eğer bugünü düşünerek sorunuzu cevaplayacak olursam pandemi öncesine göre kendimi daha az güvende hissettiğimi söyleyebilirim. Ancak bunun benim günlük psikolojimi etkileyecek ya da eylemlerimi sınırlandıracak bir düzeyde olmadığını söyleyebilirim. Evet hasta olmaktan ya da bir yakınımızı kaybetmekten korkuyorum... bir derecelendirme yapmak zorundaysam 3 derdim (1 en düşük 5 en yüksek) ... risk algısının da güvende hissetme ile ilgili benzerlik gösterdiğini söyleyebilirim. Bu nedenle onun için de 3 diyebilirim... Tabii şunu da belirtmem gerekir, eğer siz bu soruları bana geçen sene (2020) yaz aylarında (Türkistan'da Covid-19 vakalarının artış gösterdiği dönem) sorsaydınız, burada yaşayan birisi olarak cevaplarım farklı olabilirdi...bir de cevapların bu hastalığı yakınlarında gören kişilerde farklılık olacağını düşünüyorum... (K, 38, A, DR, KNT).

¹¹Mülakatlara ait kısaltma açıklamaları: E: erkek, K: Kadın, Ö: Öğrenci, A: Akademisyen, M: Memur, ÖS: Özel sektör, Ç: Çiftçi, D: Diğer, Ç: Çalışmıyor, YL: Yüksek Lisans, Dr.: Doktora, KNT: Kent, KIR: Kırsal.

Tablo 5. Şeylere göre risk algısı

	n	%
Doğal afetler	58	25,2
Sosyal ilişkilerdeki zayıflama (bireyselleşme)	66	28,7
Sağlık alanındaki riskler	80	34,8
Diğer	26	11,3
Toplam	230	100,0

Tablo 6. Hangisi sizi en fazla güvende hissettirir?

	n	%
Aile ve akrabalar	83	36,1
Arkadaşlar	23	10,0
İlgili kamu kurumları	66	28,7
inanç ve manevi değerlerim	58	25,2
Toplam	230	100,0

Tablo 5 ve Tablo 6 incelendiğinde, gündelik “yaşantınızda risk algılamanız bağlamında verilen risklerden hangisini ilk sıraya koyarsınız?” sorusuna katılanların, %34,8’le sağlık alanındaki riskleri, ikinci sırada %28,7’lik oranla bireyselleşmeyi, üçüncü sırada %25,2 oranıyla salgın ve doğal afetleri seçtiği görülmüştür. Bu soruyla kısmen ilişkili olan “pandeminin neden olduğu korku ve panik ortamında hangisi sizi en fazla güvende hissettirir?” sorusuna ise katılanların %36,1’inin aile ve akrabalar, %28,7’sinin ilgili kamu kurumları, %25,2’sinin inanç ve manevi değerler, %10’unun ise arkadaşları seçtiği görülmüştür.

Her iki soruya verilen cevaplarda ankete katılanlar için genelde sosyal ilişkilerin özelde ise aile ve akrabalık ilişkilerine verilen önemin yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan mülakatlardan elde edilen bulgular da tablo 5 ve tablo 6’daki yanıtları desteklemektedir;

...şu dönemde çok sayıda risk yaşıyoruz... sağlık önemli bir risk olmakla birlikte bence asıl riskler bunun çok ötesinde...mesela pandeminin neden olduğu ve karantina, kısıtlama vb. nedenler sonucunda ortaya çıkan işsizlik...ya da daha az çalışıldığı için gelirdeki düşüş ve bunun sosyal yansımaları...yine sizin sorunuzda da geçen diğer önemli bir sorun olan ve belki sonuçlarını pandemi sonrası dönemde hissedeceğimiz, sosyal ilişkilerdeki zayıflamadır. Buna aile ilişkilerini de katabilirsiniz. Bildiğiniz üzere biz Kazaklarda aile çok önemlidir. Bunu dar anlamda söylemiyorum...bizim bir düğünümüz olsa aynı boydan haberi olan herkes katılır, aynı şekilde bizde...yine taziyede ve diğer toylarda da durum aynıdır. Ancak bu dönemde akrabalar gidemedi (gitmek istese de) gelemedi. Düğünler eskiye nazaran daha az neşeli geçti... Akrabalar dışında dostlar ve komşular da önemlidir Kazak geleneklerinde...ikinci sorunuzla ilgili olarak, yine pandeminin etkisini yoğun hissettiğimiz Temmuz (2020) ayını düşündüğümde tabii ki en fazla devlet kurumlarına güven duyduğumuzu ve onların yardımını beklediğimizi belirtmeliyim. Ancak özellikle bazı ilaçların temininde yaşanan sıkıntıları hatırladığımda yine yakın çevre ilişkilerinin yani aile ve akrabalık ilişkilerinin öne çıktığını da ifade etmek gerek. Duruma göre değişiklik gösterse de normal zamanlarda olduğu gibi ben şahsen ailemin desteğini çok önemsiyorum... (E, 43, A, YL, KNT).

Tablo 7. Pandemi döneminde uygulanan bazı önlemlere uyma durumu

Sosyal mesafeye dikkat etme durumu	n	%
Hiç dikkat etmiyorum	12	5,2
Çoğunlukla dikkat etmiyorum	22	9,6
Bazen dikkat ediyorum, bazen etmiyorum	103	44,8
Çoğunlukla dikkat ediyorum	47	20,4
Her zaman dikkat ediyorum	46	20,0
Toplam	230	100,0
"Evde kal"a uyma durumu	n	%
Hiç uymuyorum	11	4,8
Çoğunlukla uymuyorum	16	7,0
Bazen uyuyorum, bazen uymuyorum	69	30,0
Çoğunlukla uyuyorum	53	23,0
Her zaman uyuyorum	81	35,2
Toplam	230	100,0

Maske kullanma durumu	n	%
Hiçbir zaman takmıyorum	14	6,1
Çoğunlukla takmıyorum	76	33,0
Bazen takıyorum, bazen takmıyorum	87	37,8
Çoğunlukla takıyorum	34	14,8
Her zaman takıyorum	19	8,3
Toplam	230	100,0
Tokalaşma durumu	n	%
Hiçbir zaman tokalaşmıyorum	26	11,3
Çoğunlukla tokalaşmıyorum	23	10,0
Bazen tokalaşıyorum, bazen tokalaşmıyorum	78	33,9
Çoğunlukla tokalaşıyorum	76	33,0
Her zaman tokalaşıyorum	27	11,7
Toplam	230	100,0
Sarılma (kucaklaşma) durumu	n	%
Hiçbir zaman sarılmıyorum	24	10,4
Çoğunlukla sarılmıyorum	28	12,2
Bazen sarılıyorum, bazen sarılmıyorum	101	43,9
Çoğunlukla sarılıyorum	49	21,3
Her zaman sarılıyorum	28	12,2
Toplam	230	100,0

Tablo 7’de, Covid-19’un yayılmasının önlenmesine yönelik uygulanan sosyal mesafe ve diğer önlemler bağlamında ankete katılanların gündelik yaşamlarında %40,4’ünün (çoğunlukla ya da her zaman derecesinde) sosyal mesafeye dikkat ettiği,

buna mukabil %44,8'le büyük çoğunluğunun bazen dikkat edip bazen dikkat etmediği; resmi uyarılar doğrultusunda %58,2'sinin (çoğunlukla ya da her zaman derecesinde) "evde kal" önlemine uyduğu, %30'unun ise bazen uyduğu bazen uymadığı; çeşitli sebeplere akraba ya da arkadaşlarla birlikte olunan zamanlarda %39,1'le büyük çoğunluğunun maske kullanmadığı, %37,8'inin ise bazen kullandığı bazen kullanmadığı görülmektedir. Kazak toplumundaki sosyal ilişkilerde karşılaşmaların önemli rutinlerinden olan tokalaşma ve sarılma pratiklerindeki durum daha dikkat çekicidir. Tablo 7'de görüleceği üzere katılanların %44,7'si (çoğunlukla ya da her zaman derecelerinde) tanıdıklarıyla karşılaştıklarında tokalaştıklarını, %33,9'u ise bazen tokalaşıp bazen tokalaşmadıklarını ifade etmişlerdir. Karşılaşma anlarındaki sarılma pratiği ile ilgili de bu oran, kadınlarda daha yüksek olmakla birlikte benzerlik göstermektedir. Ankete katılanların %33,5'i karşılaşmalarda, çoğunlukla ya da her zaman sarıldıklarını, %43,9'u ise bazen sarılıp bazen sarılmadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 8. Dost ve arkadaş karşılaşmalarında tokalaşma durumu (yaş gruplarına göre)

							Toplam
		Hiçbir zaman tokalaşmıyorum	Çoğunlukla tokalaşmıyorum	Bazen tokalaşıyorum, bazen tokalaşmıyorum	Çoğunlukla tokalaşıyorum	Her zaman tokalaşıyorum	
18-24	n	3	7	18	26	13	67
	%	4,5%	10,4%	26,9%	38,8%	19,4%	100,0%
25-30	n	4	4	12	11	1	32
	%	12,5%	12,5%	37,5%	34,4%	3,1%	100,0%
31-40	n	5	5	21	14	3	48
	%	10,4%	10,4%	43,8%	29,2%	6,2%	100,0%
41-50	n	11	6	14	16	4	51
	%	21,6%	11,8%	27,5%	31,4%	7,8%	100,0%
51 ve üstü	n	3	1	13	9	6	32
	%	9,4%	3,1%	40,6%	28,1%	18,8%	100,0%
Toplam	n	26	23	78	76	27	230
	%	11,3%	10,0%	33,9%	33,0%	11,7%	100,0%

Pandemi döneminde dost ve arkadaş karşılaşmalarında tokalaşma durumu ile yaş arasındaki ilişkinin gösterildiği Tablo 8'deki sonuçlar, her ne kadar doğrusal bir ilişkiye işaret etmese de 18-25 ile 25-30 yaş grubundaki katılanların "çoğunlukla tokalaşıyorum" cevabını seçtikleri görülmektedir. Tokalaşma ve sarılma pratikleriyle ilgili tarafımızca da gözlemlenen bu husus yapılan mülakatlarla da büyük oranda desteklenmektedir;

...uygulamaya konulan önlemlere tam uyulduğunu söyleyemem... en azından kendi çevrem açısından...karantina döneminde biz hepimiz uyduk, ancak sonrasında durum farklı. Örnekler vermem gerekirse, karantinada biz bütün tedbirlere uyduk, dışarı çıkmamaya, kimseyi eve almamaya çalıştık, ama bu uzun sürmedi...mesela markette

kimsenin uyduğunu görmedim ben şahsen, kendimi de dahil edebilirim...maske ile ilgili durum çok daha karışık, takan var takmayan var, bir de doğru takmayan, sizin de gördüğünüz hususlar...bir de bu söylediğiniz önlemlere hatta virüse (Covid-19) inanmayanlar var...kendime dönersem biz ail eve yakın akrabalarla birlikteyken takmadık. Şu günlerde zaten kimse takmıyor Türkistan'da. Sokakta yürüdüğünüz zaman yabancılar dışında kimsenin takmadığını görebilirsiniz. Arkadaşlarla birlikteyken de durum farklı değil... (K, 21, Ö, L, KNT).

...Türkistan bölgesi, Kazakistan boyunca geleneklerin güçlü olduğu ve buna paralel olarak (sosyal) ilişkilerin güçlü olduğu bir bölgedir. Buna akraba, dost ve komşuluk ilişkilerini dahil edebilirsiniz...Biz de tokalaşma olmazsa olmazdır. Bizim adetlerimizde çocuk 5 yaşında da olsa tokalaşırız ayırım yapmadan. Bu dönemde tokalaşma yerine farklı yöntemleri seçenler çıksa da benim çevremde %90'ı tokalaşır. Ben de öyle. Özellikle büyüklerimize karşı o tür hareketler (kapalı yumrukla dokunmak) hoş karşılanmaz, kimse de yapmaz. Sorduğunuz sarılmalarda da eskiye nazaran çok bir değişiklik olduğunu söyleyemem. Erkekler de sarılır, sarılıyorlar karşılaşınca ancak özellikle kadınlar hem öpüşür hem de sarılırlar. Öpüşmeseler bile genelde sarılırlar...devam ediyor yani... (E, 51, M, L, KNT).

Bununla birlikte burada belirtmemiz gerekir ki 2021 yılı Kasım ayında mülakatlar için Tükistan'a yaptığımız ikinci ziyarette özellikle kentleşmede görülen muazzam dönüşümün genelleme yapılacak düzeyde olmasa dahi bazı değişikliklere neden olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle yeni açılan zincir marketler, restoranlar ve eğlence mekanlarında maske kullanma, sosyal mesafe kurallarına uyma ve hijyen açısından farkedilebilir bir değişimin olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 9. Pandemi döneminde gündelik yaşamdaki riskleri paranteze alma durumu (yaş grubuna göre)

Riskleri paranteze alma durumu			Toplam
	Evet	Hayır	
18-24	37	30	67
	55,2%	44,8%	100,0%
25-30	17	15	32
	53,1%	46,9%	100,0%
Yaş 31-40	26	22	48
	54,2%	45,8%	100,0%
41-50	23	28	51
	45,1%	54,9%	100,0%
51 yaş üstü	17	15	32
	53,1%	46,9%	100,0%
Toplam	120	110	230
	52,2%	47,8%	100,0%

Pandeminin neden olduğu riskler bağlamında katılanlara yöneltilen “gündelik yaşamda riskleri paranteze alma durumunuz nedir?” sorusuna verilen “evet” cevabının gruplar içerisindeki en yüksek dağılımın çıktığı yaş grubunun %55,2 ile 18-24 yaş arasındaki grubun olduğu, onu sırasıyla %54,2 ile 31-40 yaş arası grubun, %53,1 ile 25-

30 ve 51 yaş üstü grubun ve %45,2'ile de 31-40 yaş arası grubun takip ettiği görülmektedir.

Tablo 10. Pandemi döneminde gündelik yaşamdaki riskleri paranteze alma durumu (eğitim durumuna göre)

Riskleri paranteze alma durumu	Toplam		
	Evet	Hayır	
İlk ve ortaöğretim	15 62,5 %	9 37,5%	24 100,0%
Lisans	71 50,0 %	71 50,0%	142 100,0%
Yüksek lisans	16 53,3 %	14 46,7%	30 100,0%
Doktora	18 52,9 %	16 47,1%	34 100,0%
Toplam	120 52,2 %	110 47,8%	230 100,0%

Katılanların eğitim durumlarına göre riskleri paranteze alma durumunu gösteren Tablo 10'da, riskleri paranteze alma oranının ilk ve ortaöğretim mezunları arasında %62,5'le daha yüksek olduğu, bununla birlikte diğer eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Ancak yapılan mülakatlarda ve gözlemlerde şehir merkezi ve kırsal yerleşim yerlerindeki katılanların cevapları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir;

...Paranteze almak ifadesiyle, eğer belirli zaman ve şartlarda belirli şeyleri yapmak ya da yapmamak konusunda bir tutumu kast ediyorsanız, ortalama bir insan olarak zaman zaman yapmamız gerektiğine inandığımız eylemleri yaptığımız olsa da riskleri ve sonuçları ortada olan bir tehlike karşısında ben şahsen bile bile risk almamayı seçenlerdenim...yakın çevremde de bu yönde davranılması yönünde telkinlerde bulunuyorum...Ancak bu tutumu, ne kadar uygulayabildiğimiz de soru işareti... (K, 38, Ö, DR, KNT).

...açıklamanızı dikkate alarak bu sorunuza samimi olarak cevap vermek istiyorum. Bana göre hayatın her anı risklerle dolu ve bizim bu riskleri kontrol edebilmemiz mümkün değil. Yani, pandemi döneminde konuştuğumuz riskler dışında da her zaman

riskler vardı, var olacak. Örnek vermek gerekirse bir dostumuzun ya da akrabamızın bir toyu olması halinde ya da bir cenaze buna katılmamak olmaz... (E, 23, Ö, L, KIR).

Tablo 11. Katılanların pandemi öncesi ve pandemi dönemi belirli ritüel ve pratiklere katılım durumu

Kategori adı	Salgın öncesi		Salgın dönemi	
Taziye	n	%	n	%
1-2	61	26,5	49	21,3
3-5	35	15,2	17	7,4
6 ve üstü	7	3,0	1	,4
Hiç	127	55,2	163	70,9
Total	230	100	230	100
Hasta Ziyareti	n	%	n	%
1-2	121	52,6	108	47,0
3-5	38	16,5	18	7,8
6 ve üstü	12	5,2	5	2,2
Hiç	59	25,7	99	43,0
Total	230	100	230	100,0
Düğün (uylenu toyu)	n	%	n	%
1-2	128	55,7	136	59,1
3-5	57	24,8	20	8,7
6 ve üstü	12	5,2	3	1,3
Hiç	33	14,3	71	30,9
Total	230	100,0	230	100,0
Beşik toyu	n	%	n	%
1-2	125	54,3	101	43,9
3-5	31	13,5	7	3,0
6 ve üstü	3	1,3	0	0
Hiç	71	30,9	122	53,0
Total	230	100,0	230	100,0
Tusau kesu	n	%	n	%
1-2	121	52,6	95	41,3
3-5	33	14,3	5	2,2
6 ve üstü	8	3,5	0	0
Hiç	68	29,6	130	56,5
Total	230	100,0	230	100,0

Tılaşar toyu	n	%	n	%
1-2	125	54,3	73	31,7
3-5	24	10,4	5	2,2
6 ve üstü	3	1,3	0	0
Hiç	78	33,9	152	66,1
Total	230	100,0	230	100,0

Sunnet toyu	n	%	n	%
1-2	127	55,2	101	43,9
3-5	38	16,5	4	1,7
6 ve üstü	5	2,2	0	0
Hiç	60	26,1	125	54,3
Total	230	100,0	230	100,0

Doğum günü	n	%	n	%
1-2	115	50,0	104	45,2
3-5	63	27,4	20	8,7
6 ve üstü	5	2,2	0	0
Hiç	47	20,4	106	46,1
Total	230	100,0	230	100,0

Yaş jübilesi	n	%	n	%
1-2	104	45,2	55	23,9
3-5	14	6,1	1	,4
6 ve üstü	0	0	0	0
Hiç	47	20,4	174	75,7
Toplam	230	100,0	230	100,0

Kazakistan gündelik yaşamında önemli bir yere sahip olan toy ve belirli merasimlere, salgın öncesi ve salgın dönemi aylık ortalama katılım oranlarına baktığımız zaman en fazla düşüşün, tılaşar toyuna katılımı (1-2 / %54,4'den %31,7'e), onu sırasıyla; yaş jübilesi (1-2 / %45,2'den % 23,9'a), tusau kesu (1-2 / %52,6'dan %41,3'e), sünnet toyu (1-2 / 55,2.'den 43,9'a), beşik toyu (1-2 / %54,3'den %43,9'a), hasta ziyareti (1-2 / %52,6'dan %47'ye), taziyeye katılım (1-2 / %26,5'den %21,3'e) ve doğum günü kutlamalarına (1-2 / % 50'den %45,2'ye) katılımı yaşandığı görülmektedir. Buna mukabil, 1-2 düzeyinde aylık düğünlere katılımlarda bir artış olduğu (1-2 / %55,7'den %59,1'e) katılanlar tarafından ifade edilmiştir. Söz konusu bu artışın, evliliğin, belirli bir süre ertelenebilmekle birlikte devam eden bir sosyal kurum olmasının yanında, gerçekleştirilmesi halinde düğünlerin toplumsal normlar ve sorumluluklar çerçevesinde katılım motivasyonu ve sorumluluğunun yüksek olduğu merasimlerdir. Düğünler, bu yönüyle diğer toy, kutlama ve merasimlerden ayrılmaktadır. Pandemi dönemindeki söz konusu artışın bu bağlamda değerlendirilmesi mümkündür.

Yukarıda sayılan ritüel, merasim ve kutlamalara pandemi öncesi ve döneminde katılıma ilişkin yapılan mülakatlardan bazıları anket sonuçlarını desteklerken bazılarının desteklemediği görülmüştür:

...Toylar Kazakistan halkının gündelik yaşamında önemli bir yere sahiptir. Sizin de saydığınız gibi toyların yanında bir de hastalık zamanında hasta ziyareti ve ölümden cenaze evine yapılan taziye ziyaretleri var. Toylar gibi bunlar da herkesin yerine getirmesi gereken vazifelerdir. Pandemi döneminde bunların bir kısmı tedbir amaçlı çok dar çerçevede yapılsa da hala yapılmaya devam edilmekte. Ancak düğün ve taziye bunların tamamından ayırmak gerekir. En azından ben yakın çevrem bakarak bunu söyleyebilirim. Özellikle geçen sene sıkı tedbirlere rağmen düğünler yine eskisi kadar olmasa da geniş katılımı kutlandı. Bu dönemde ben ayda 2-3 düğüne gittiğimi söyleyebilirim. Bazıları da düğünlerini şehir merkezlerindeki salonlar yerine genelde denetimin daha az olduğu kırsalda gözden uzak yerlerde yaptılar. Taziye yemekleri de belirli tedbirler çerçevesinde (zaman zaman da tedbirlere çok riayet edilmeksizin) yapıldı. Bu manada yetkililerin de toleranslı bir tutum sergilediklerini söyleyebilirim... (E, 53, ÖS, İÖ, KIR).

...Kazaklarda çok sayıda toy var, bunların bir kısmı, jubile gibi, sonradan yaygınlaşmış olsa da özellikle düğün, beşik toy, tılaşar ve sünnet gibi kutlamalar yakın-uzak akraba ve dostların bir araya geldiği ve eğlendiği, kaynaştığı buluşmalardır. Diyebilirim ki düğünler dışında bütün toy ve merasimlerde azalma oldu, ya da aile içinde yapıldı. Türkistan'da düğünler genelde yazın yapılır. Öyle zamanlar olur ki ayda 3-5 düğüne gidilirdi. Pandemi döneminde de davet gelmesi durumunda düğünlere katıldım. Bu bazen ayda 2 kere oldu bazen 1 olmuştur ama katıldım. Taziye yemeklerine de, özellikle aynı mahalledekilere. Ancak diğerlerinden, mesela tılaşar toyuna, bu yıl içerisinde en fazla 3 kere katılmışımdır (E, 49, A, DR, KNT).

Tablo 12. Pandemi döneminde akraba, arkadaş ve komşularla görüşme sıklığındaki değişim

Akrabalarla görüşme sıklığındaki değişim		
	n	%
Çok azaldı	34	14,8
Azaldı	67	29,1
Değişmedi	100	43,5
Arttı	21	9,1
Çok arttı	8	3,5
Toplam	230	100,0

Arkadaşlarla görüşme sıklığındaki değişim		
	n	%
Çok azaldı	38	16,5
Azaldı	91	39,6
Değişmedi	83	36,1
Arttı	9	3,9
Çok arttı	9	3,9
Toplam	230	100,0

Komşularla görüşme sıklığındaki değişim

	n	%
Çok azaldı	55	23,9
Azaldı	102	44,3
Değişmedi	65	28,3
Arttı	6	2,6
Çok arttı	2	,9
Toplam	230	100,0

Tablo 12’de görüleceği üzere katılanların büyük çoğunluğu (%43,5) pandemi öncesi ile karşılaştırıldığında pandemi döneminde akrabalar ile görüşme sıklığında önemli bir değişim olmadığını, diğer taraftan, arkadaşlarla görüşme sıklığında (%56,1) ve komşularla görüşme sıklığında (67,2) önemli bir azalma olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo 13. Pandeminin aile ve akrabalık ilişkilerini olumsuz etkileme durumu

	n	%
Kesinlikle katılmıyorum	27	11,7
Katılmıyorum	95	41,3
Fikrim yok	43	18,7
Katılıyorum	44	19,1
Kesinlikle katılıyorum	21	9,1
Total	230	100,0

Tablo 13’deki sonuçlara göre katılanların %41,3’ü, Tablo 12’deki ilk yargıyı destekler mahiyette “salgının aile ve akrabalık ilişkilerini olumsuz etkilediği” yönündeki yargıya katılmadıklarını belirtmişlerdir.

Kısmen Tablo 12’deki sonuçlarla örtüşen Tablo 13’de yer alan yargılar üzerine mülakat yapılan katılanın değerlendirmeleri de büyük oranda Tablo 13’deki sonuçları destekler mahiyettedir.

...Bizde (Sauran’da) geniş aile yapısı hakimdir ve kardeşler ve yakın akrabalar genelde yakın yaşarlar. Bu sebeple pandemi döneminde de akrabalık ilişkilerimiz kesilmedi, bir kaç aylık panik dönemi dışında. Köy genelinde durum böyleydi, eyalette de (Türksitan) benzer bir durum olduğunu söyleyebilirim. Ancak akrabalar dışında, sorunuzda geçen komşularla ve dostlarla (arkadaşlarla) görüşme oranı azaldı. Ben şahsen çok fazla internet kullanmıyorum pandemi öncesinde de böyleydi, telefonda, o da kısıtlı... (E, 63, Ç, L, KIR).

Tartışma ve Sonuç

Geçen iki yıllık süre dikkate alındığında, yapılan araştırmalar Covid-19 pandemisinin bütün toplumsal kurumlar üzerinde önemli etkilerinin olduğunu göstermektedir. Pandemi nedeniyle uygulamaya konan önlem ve kısıtlamaların hayatın yeni normalleri haline geldiğine tanıklık etmekteyiz. Yıkıcı etkilerinin yanında

pandeminin, her travma sonrası ortaya çıkan bir kısım olumlu değerlendirilebilecek sonuçlarının olduğunu da belirtmek gerekir. Ülkelerin olası benzer riskler karşısında sağlık altyapısını geliştirmesi, sosyal politikalara öncelik verilmesi, ekonomik şoklara karşı sektörlerin bağımsızlık ve büyüme kabiliyetlerinin gelişmesi bu kapsamda örnek olarak gösterilebilir. Yapılan araştırmalar her ne kadar bazı trajik değişim ve dönüşümlere işaret etse de Pandeminin, daha soyut olan toplumsal alanı ve sosyal ilişkileri nasıl etkilediğinin tam anlamıyla tahlil edilebilmesi, belirli periyotlarla yapılacak araştırmalar neticesinde zamanla mümkün olabilecektir.

Pandeminin, belirli bir zaman dilimindeki Türkistan'daki sosyal ilişkileri nasıl etkilediğini keşfetmeye çalışan araştırmamızın nicel bulgularını şu şekilde özetleyebiliriz; i) Araştırmaya katılanların öznel risk algılamalarının ve kaygı düzeylerinin yüksek olmadığı, benzer şekilde kendilerini güvende hissetme oranının da düşük olmadığı; ii) şeylere göre risk algısında sağlık alanındaki risklerden sonra sosyal ilişkilerdeki zayıflama ihtimalinin önemli bir risk olarak görüldüğü; iii) pandemi döneminde aile ve yakın akrabaların en çok güvende hissettiren kurumlar olduğu; iv) yerleşim yeri, eğitim durumu ve yaş gruplarındaki farklılaşmalara rağmen katılanların sosyal mesafe, "evde kal", maske kullanma gibi önlemlere uyma oranlarının düşük olduğu; v) benzer şekilde karşılaşmaların önemli pratiklerinden olan tokalaşma ve sarılma durumlarının pandeminin neden olduğu risklere rağmen büyük oranda devam ettirildiği; vi) bir önceki bulguyla ilişkili olarak katılanların yarıdan fazlasının gündelik yaşamda olası riskleri paranteze aldığı; vii) diğer taraftan Kazak gündelik yaşamında toplumsal etkileşimde önemli yeri olan tilaşar toyu, tusaw kesuv, sünnet toyu ve beşik toyu gibi tören ve kutlamalara katılım oranlarında pandemi öncesine göre önemli azalmalar görüldüğü, buna mukabil önceki kısımlarda açıklanan sebeplerle düğün törenlerine katılımı ise bir artış olduğu; viii) komşularla ve arkadaşlarla görüşme sıklığında bir azalma olmakla birlikte akrabalarla görüşme sıklığındaki azalışın daha sınırlı olduğu; ix) ve son olarak katılanların büyük çoğunluğu, olumsuz etkilerine rağmen "pandeminin, aile ve akrabalık ilişkilerini olumsuz etkilediği" şeklindeki yargıya katılmadıklarını ifade etmişlerdir.

Kategorik olarak birlikte değerlendirilmesi uygun görülen Tablo 3 ile Tablo 11'deki sorularla ilgili elde edilen nitel verilerin, yukarıda özetlenen nicel araştırma bulguları ile büyük oranda örtüştüğü görülmüştür. Bu kapsamdaki sorularla ölçülmeye çalışılan öznel risk algısı, güvende hissetme ve kaygı düzeyi durumu, şeylere göre risk algısı ve salgının neden olabileceği risklere karşı önlemlere uyma durumu açılarından katılımcı görüşlerinden elde edilen bulguları yorumlayacak olursak;

Anket sonuçları ile örtüşür bir şekilde, katılımcıların algıladıkları risk ile kendini güvende hissetme oranları arasında doğrusal bir ilişki olmadığı, kaygı noktasında ise kendinden ziyade yakınları için kaygı duyulduğu anlaşılmıştır (E, 27, Ö, YL, KNT).

Çalışmanın giriş kısmında da değinildiği üzere katılımcılar, Kazak toplumundaki aile ve akrabalık ilişkilerinin kapsamı ile gündelik yaşamdaki belirli ritüel, merasim ve kutlamaların önemine dikkat çekmekte, pandeminin neden olduğu sağlık risklerini de önemsemekle birlikte sosyal ilişkilerdeki olası zayıflama ve bireyselleşme riskine özellikle vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşımı destekler mahiyette, pandemi döneminde

yaşanabilecek sorunlar karşısında kendilerini en güvende hissettirecek kurumun aile olduğunu ifade etmektedir (E, 43, A, YL, KNT).

Sosyal mesafeye dikkat etme, maske kullanma gibi önlemler ile karşılaşmalarda tokalaşma ve kucaklaşma gibi Kazak toplumundaki karşılaşmaların yaygın pratikleri açısından mülakat yapılan katılımcıların değerlendirmelerinde önlemlere uyma noktasında genel bir kayıtsızlığın olduğu, pandeminin ilk zamanlarında maske kullanımına dikkat edilirken zamanla bunun da market vb. mekanlara girişlerdeki zorunluluk çerçevesinde sürdürüldüğü, sosyal mesafeye de çoğunlukla uyulmadığı bulgularına ulaşılmıştır. Tokalaşma ve kucaklaşma (sarılma) pratiklerinde de pandemi öncesine göre bariz bir değişim olmadığı, gözlemlerimizle de teyit edildiği üzere özellikle tokalaşmanın her yaş grubu için gözardı edilemeyecek bir pratik olduğu hususları tespit edilmiştir (K, 21, Ö, L, KNT; E, 51, M, L, KNT).

Covid-19'un neden olabileceği sağlık risklerini gözardı etmek ya da paranteze almak konusunda mülakat yapılanların görüşleri farklılık arz etmekle birlikte, Türkistan bölgesindeki sosyal ilişkilerin genel çerçevesini yansıtan bir tutumun olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar, risklerin hayatımızın her anında var olduğunu, bunu kontrol etmenin çevresel şartlar açısından çok da yönetilebilir olmadığını, örneğin yakın çevreden bir düşünün ya da vefat olması halinde katılım noktasında kayıtsız kalınamayacağı yönünde açık bir eğilim olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (K, 38, Ö, DR, KNT; E, 23, Ö, L, KIR).

Kazakistan gündelik yaşamındaki önemli ritüel, merasim ve kutlamalara katılım düzeyini ölçmeye çalışan mükakatlardan elde edilen bulgularda, katılımcıların söz konusu pratiklere katılımı, esas olarak düşün ve taziye ile diğerleri olarak iki ayrı kategoride değerlendirdiklerini, düşün ve taziye yemeklerine katılımdaki düşüşe rağmen diğerlerine kıyasla trajik bir değişim yaşanmadığını ifade etmektedirler. Bu ayırım, söz konusu etkinliklerin yapılmasına izin veren yerel idarelerin de daha toleranslı tutumlarına yansımıştır (E, 53, ÖS, İÖ, KIR; E, 49, A, DR, KNT). Ancak, gözlemlerimize dayanarak saha araştırmasının tamamlandığı dönemden bu çalışmanın tamamlanma sürecine kadar olan dönemde araştırmaya konu olan bütün merasim ve kutlamalara katılım düzeylerinde pandemi öncesi normallere doğru hızlı bir değişim eğilimi olduğunu da belirtmek gerekir.

Kısaca özetlenen, araştırmanın nitel ve nicel bulguları ve gözlemlerimiz çerçevesinde genel bir analiz yapacak olursak:

Katılanların tutum ve davranışlarındaki farklılaşma, kavramsal çerçevede özetlenen rasyonel seçim yaklaşımı, reflexive modernleşme yaklaşımı ve kültürel teori kapsamında çeşitli yönleri ile tartışılabilir. Öncelikle bulgular çerçevesinde katılımcıların pandemi dönemindeki tutum ve davranışlarının hakim kültür, gelenek ve değerlerle büyük oranda uyumlu olduğu, tarihsel olarak devam eden cüz, boy ve geniş aile gibi kurum ve yapıların ve bunların merkezinde şekillenen sosyal ilişkilerde bu eğilimin etkili olduğu, bu ikisi ile bağlantılı olarak tutum ve davranışlarda "ontolojik güven" sorunlarının ortaya çıktığı, benzer şekilde "benlik" ve "bireysel kimlik" in dışı vurumunda ikilemler ya da çelişkiler yaşandığını ve son olarak riskler karşısında "paranteze alma" dürtüsünün yüksek olduğu söylenebilir.

Çalışmanın bulgularından örnek vermek gerekirse, düğüne katılım oranları dışında tusau kesu, tilaşar toyu, sünnet toyu, beşik toyu, yaş jubileleri gibi tören ve kutlamalarda pandemi öncesine göre önemli düşüşler olduğu ifade edilmiştir. Yapılan mülakatlarda söz konusu tören ve ritüllerin, pandemi döneminde daha dar bir çevrede (ail eve yakın akrabalar) yapıldığını, bunun da rasyonel seçim yaklaşımı doğrultusunda karar verme süreçlerinde bireylerin an itibarıyla mevcut seçeneklerden en risksiz olanı seçmiş olması şeklinde değerlendirilebilir. Ancak bu seçim, bireyin tamamen kendi benliğinden kaynaklı bir edim olmadığını, her hâlükârda kolektif üretilen değerlerin üretimi olduğunu hatırlatmaktadır. Zira hem anket hem de mülakat yapılanların, düğün ve taziye gibi diğer merasimlere göre daha vazgeçilemez iki kategoride katılım yönünde daha farklı bir tutum sergiledikleri görülmüştür.

Ancak bulgular açısından genel tablo, Douglas'ın çalışmaları ile şekillenen kültürel teorinin temel varsayımlarını dester mahiyettedir. Zira, örneklemin %80'den fazlasının lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip olduğu katılanların yarıdan fazlasının "riskleri paranteze" aldığı yönündeki beyanı (eğitim düzeyleri arasındaki farklılaşmaya ragmen), muhtemel riskler karşısında pandemi kapsamında uygulanan önlemlere uyma oranları ile özellikle düğün ve taziyelere katılım oranlarındaki nispeten yüksek oranlar, diğer yaklaşımlarda iddia edildiği gibi bilinç eksikliği ya da riskleri algılayamamaktan kaynaklı olmadığını göstermektedir.

Mülakatlarda da görüleceği üzere katılanların, riskli olduklarını bildikleri eylemlere katılımlarında toplumsal olarak inşa edilen iradi bir tercih olduğu düşünülmektedir. Bu tercih, geleneksel toplum yapıdan kaynaklanan sosyal işlev ve sosyal sorumlulukların da etkili olduğu bu süreçte toplumsal norm ve kültürel kategorilerin karar alma süreçlerinde belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Burada hem nicel hem de nitel bulgularda katılanların, kendilerinden ziyade yakınları için hissettikleri kaygılanma düzeyindeki yüksekliği de gelenek ve kültürel yapı tarafından belirlenen bir olgu olarak belirtmek gerekir.

Diğer taraftan, gözlemlerimize dayanarak aynı toplumun farklı alt kültürlerinde de riskler karşısında farklı tutum ve davranışların olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada özellikle kent merkezlerinde daha belirgin olan bireyselleşme ve hayat tarzlarının, pandemi dönemindeki sosyal ilişkilere etkisinin kırsal nüfusa kıyasla daha farklı olduğunu da belirtmek gerekir. Hayat tarzları ile ilgili olarak değinmemiz gereken diğer bir husus ise Giddens'in modernleşme ile birlikte bireylerin, tutum ve davranışlarında sürekli olarak hesaplı bir tutum içerisinde olduğu yaklaşımı da araştırma bulgularının özellikle de olası riskler karşısında önlemlere uyma düzeyindeki düşük katılımıla örtüşmemektedir.

Bulgulara dayanarak araştırmamızın temel soruları kapsamında özetleyecek olursak, pandeminin neden olduğu endişe ve panik ortamındaki çok da yüksek olmayan öznel risk algısı ile öznel güvenlik algısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bu bulgu, katılanların, pandeminin önlenmesi kapsamında alınan önlemlere uyma düzeyi ile örtüşmektedir. Bununla birlikte pandemi, düğünler (evlilik) hariç Kazak gündelik hayatında önemli yere sahip olan hemen hemen bütün tören, ritüel ve kutlamalara katılımı da bir düşüşe neden olmuştur. Bu düşüşün ne kadar anlamlı olup olmadığı, belirli

periyotlarda yapılacak benzer araştırmalarla karşılaştırılabilir. Son olarak, Kasım 2021’de sahada (Türkistan) yapılan gözlem ve mülakatlar da dikkate alındığında, koronavirüsün yeni varyantlarının ortaya çıkmasına rağmen bu süreçte çoğu tören ve merasimlere katılım oranlarında yeni bir normalleşmenin yaşandığı, akraba, komşu ve arkadaşlarla görüşme sıklığında da benzer bir eğilim gözlemlendiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Abilgazina, A. 2020. Barriers and Opportunities for Small and Medium-Sized Businesses in Kazakhstan Amidst the COVID-19 Pandemic, Caspian Policy Center.
- Aigazin, Z. 2021. Study of the COVID-19 Impact on the Economy of Kazakhstan, Asian Development Bank Staff Consultant's Report.
- Baibakhov, N. 2020. Günümüz Kazak Ailesinde Yapısal Göstergeler ve Gelecek Projeksiyonu Türkistan İli Örneği, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2020.
- Baştürk, Ş. 2012. Rasyonel Tercih Sosyolojisi Bağlamında James S. Coleman'ın Sosyal Sermaye Kavramı: Eğitime Katılma Yönünden Tartışmalar. Sosyoloji Konferansları 45, 75-123.
- Beck, U., & Beck, E. 2002. Individualization. London: SAGE Publications.
- Beck, U. 1999. World Risk Society. Cambridge: Polity Press.
- Demirci, H. 2013. Sosyokültürel Değişim Sürecinde Kazak Ailesi ve Çocuk Terbiyesi Sözlü Tarih Araştırması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE. Konya.
- Douglas, M. 1992. Risk and Blame Essays in Cultural Theory. New York: Routledge.
- Giddens, A. 2003. Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları, Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Eleştirisi. Ü. Tatlıcan, & B. Balkız, Репев. İstanbul: Paradigma.
- Giddens, A. 2010. Modernite ve Bireysel Kimlik, Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum Çev: Ümit Tatlıcan. İstanbul: Say Yayınları.
- Gill, V. 2021. Koronavirüsü yarasalardan insanlara geçiren 'taşıyıcı hayvanın ne olduğu hiç bilinemeyebilir'. BBC News: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52539497>. (Erişim: 12.02.2021).
- Göle, N., 1996. The Forbidden Modern, Civilization and Veiling, The University Michigan. Press, Michigan.12-28.
- Jameson, F., Lyotard, J.-F., & Habermas, J. 1990. Postmodernizm. N. Zeka, Ред., & G. N. vd. İstanbul: Kıyı Yayınları.
- Kamradt-Scott, A. 2020. The Politics of Pandemic Influenza Preparedness. www.oxfordhandbooks.com: oxfordhandbooks (Erişim:12.04.2021).
- KAZISS. 2021. Covid-19 Pandemic in Kazakhstan, <http://www.kisi.kz/index.php/kz/kaziss-malimet/8199-pandemiya-zha-dajynda-y-aza-standy-tardy-stanymdary> (Erişim: 20.05.2021).
- Konstantinov, V., Berdenova, S., & vd. 2020. COVID-19 Impact on Kazakhstan University Student Fear, Mental Health, and Substance Use. Springer Link, 1-7.
- Lupton, D. 1999. Risk. New York: Routledge.

Mailan, I. 2011. Günümüz Kazakistan'ında Aile İlişkilerinde Bazı Örfi Uygulamaların Fıkhi Açıdan İncelenmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

OECD. 2020. The Covid-19 Crisis in Kazakhstan. Paris: OECD.

Renn, O. 2008. Concepts of Risk: An Interdisciplinary Review. GAIA-Ecological Perspectives on Science and Society, 50-66.

Renn, O. 2008. Risk Governance: Coping with Uncertainty in a Complex World. London: Earthscan.

Silbey, S. 2006. Globalization. B B. Ed-S. Turner, The Cambridge Dictionary of Sociology.

245. Cambridge: Cambridge University Press. The Agency on Statistics of the Kazakhstan. 2009. Results of the 2009 National Population Census of the Republic of Kazakhstan Analytical Report.

The World Bank Report 2020. The COVID-19 Shock to Kazakhstan's Economy Largest in Two Decades: World Bank Report.

TÜİK. 2019. 2019 Nüfus Sayımı, <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33730> (Erişim: 27.12.2020).

UN Women. 2021. Efforts intensify to confront pandemic-related spikes in violence against women across Europe and Central Asia. UN Women Europe and Central Asia.

Vesterbye, S., Dzhuraev, S., & Marazis, A. 2020. Socio-economic Impact of COVID-19 and Media Consumption among. 2020 European Neighbourhood Council ENC.

Yegenissova, A. 2020. Covid-19 The Pandemic of Hua Lynda Turgyn Dardyn Psychic Densaulgy Men Psychoemotional Psychopaths of The Sapasyn Herekselkteri. Regulations of The Journal Yessenov Science Journal, 3-7.

Zhailybayev, D. 2020. Salgın Kent Yaşamını Nasıl Değiştirdi: Türkistan Şehri Örneği. Eurasian Research Institute Weekly e-bulletin-277277. <https://www.eurasian-research.org/publication/how-the-pandemic-changes-city-life-turkistan-city-example/?lang=tr>. (Erişim: 07.04.2021).